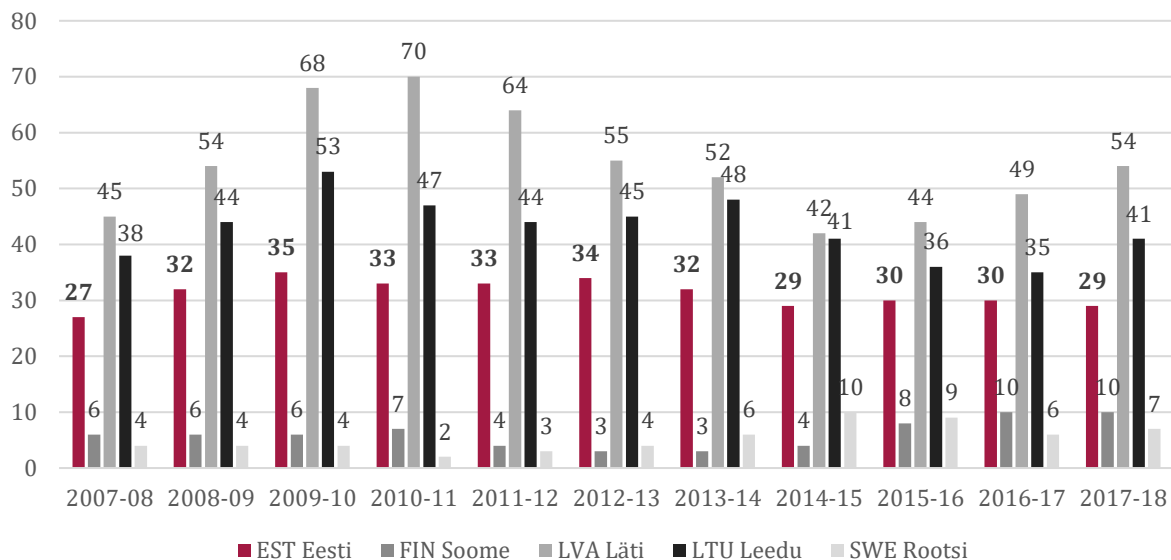

4. KONKURENTSIVÕIMELINE ETTEVÕTLUSKESKKOND

Valdkonda on koondatud tööhõive, maksupoliitika, majanduse arenguks vajaliku rände, rahvusvahelise konkurentsivõime ja infohiskonna teemad.

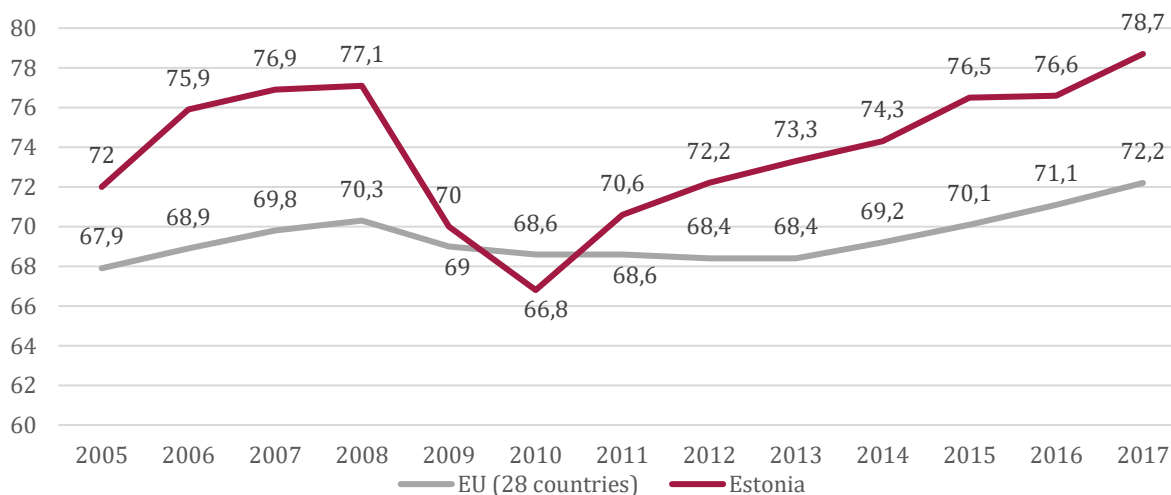
1. Hetkeolukord

Joonis 1. Eesti positsioon Maailma konkurentsivõime edetabelis (koht edetabelis)

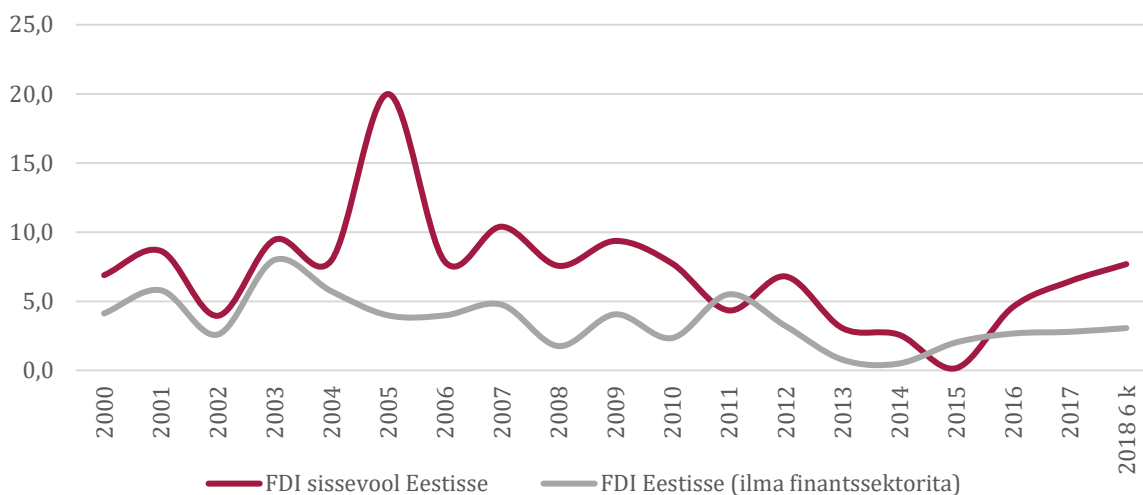
Allikas: World Economic Forum (WEF)

Joonis 2. Tööhõive määr (%)

Allikas: Eurostat

Joonis 3. Otseste välisinvesteeringute vood Eesti majandusse (% SKP-st)

Allikas: Eesti Pank

Eesti ettevõtluskeskkond on üldjoontes konkurentsivõimeline ja vastab praegustele vajadustele. Oluline on hoida reitingutes toodud tugevaid külgi ning tegeleda kitsaskohtade parandamisega. Samas on vaja valmistuda ka tuleviku ülesanneteks – tehisintellekti kasutuselevõtt, uued töövormid, mobiilsuse kasv, pilvetehnoloogiate kasutamine, info- ja andmehulkade suurenemine, tehisintellekti ja plokiahela tehnoloogiate esiletõus, potentsiaalsed geopoliitilised muudatused, regionaalse tasakaalu säilitamine, kuritegevuse, sh küberkuritegevuse kasv jne.

Eesti majanduse üldine konkurentsivõime on edetabelite põhjal püsinud sama ning muutust halvemuse/paremuse poole pole. Põhjamaadega on meie vahe konkurentsivõime edetabeli põhjal aga endiselt suur. Maailma Majandusfoorumi konkurentsivõime edetabelis on Eesti tõusnud prognoositud tempos (vt joonis 1). **Kõige edukamad** valdkonnad on Eestis **makromajanduslik keskkond ja tööjõuturu tõhusus**, samuti tervishoiu ja alghariduse tase, kõrgharidus ja täienduskoolitussüsteem ning tehnoloogiaalane valmisolek. **Arenguvajadusega valdkonnad** on ärivaldkonnas **erasektori võimekus arendada ja üle võtta uusi tehnoloogiaid ning organisatoorseid lahendusi**, samuti **infrastruktuuri kvaliteet ja laiendamine**. Eesti Konkjunkturiinstituut on kvartaalses ülevaates Eesti majanduse olukorra kohta esile toonud konkurentsivõimelisuse seisukohalt suuremate puudustena oskustööjõu puudumise ja vähese innovatsiooni.ⁱ

Maailmapanga “**Doing Business**” raporti nimekirjas on Eesti viimasel aastal mõnevõrra langenud ning **asub nüüd 16. kohal**. Raportis on Eesti halvematel positsioonidel **väikeaktsionäride huvide kaitses, ettevõtte laenu ja krediidi kättesaadavuses ning maksejõuetuse lahendustes**.ⁱⁱ **Kuigi raamistik on maksejõuetusel tugev, on just lahendustele jõudmise pikkus ning tülikus see, mida heidetakse Eestile ette.**

Teiselt poolt on **ettevõtte laenu ja krediidi kättesaadavus viimastel aastatel jõudsalt paranenud**. Ettevõtete hinnangul on pangalaenude kättesaadavus hea ja järjest paranenud ning ligipääs kapitalile parem kui Euroopa Liidus keskmiseltⁱⁱⁱ. Ettevõtete võimet kaasata raha kapitaliturgudel kinnitab ka Maailma Majandusfoorumi konkurentsivõime indeksi finantssektori arengu indeksi osa. **Ettevõtetel on piisavalt hea juurdepääs investeeringuteks ja ettevõtte arenguks vajalikule kapitalile**. Vaatamata heale pildile rahvusvahelises võrdluses on paljudes piirkondades oluliseks kapitalile ligipääsu piiravaks teguriks tagatiseks oleva kinnisvara väike väärtus.

Eesti õigusaktid on üldiselt ettevõtlust soosivad. Samas hindavad ettevõtjad turule ligipääsu eeldusena seatud nõudeid vahel keerukateks ja koormavateks (230 majandustegevusluba ja -teadet, 99 reguleeritud kutseala). Nõuded on kohati kehtestatud nii teenuse osutajale, ettevõtja töötajatele kui ka teenusele endale.

Maksukoormus püsib Eestis umbes 35% SKP-st võrreldes Euroopa Liidu 40%-ga. Eesti maksusüsteemi peetakse kasvuvõimelist ettevõtlust soodustavaks. Otsesed maksud on madalad, tulumaksu ei korjata investeeritavalt tulult, mis omakorda soodustab teadus- ja arendustegevust. See peaks soodustama Eestisse tehtavaid (välis-)investeeringuid. **OECD riikide maksude konkurentsivõime indeksis on Eesti juba viiendat aastat järjest esikohal.**^{iv} Negatiivse aspektina toovad ettevõtjad esile lühikese etteteatamisajaga maksukeskkonna muudatusi. Ootus on, et tagatakse maksukeskkonna pikaajaline stabiilsus.

Välisinvesteeringud on viimastel aastatel kahanenud (vt joonis 3). Kuigi suuri muudatusi ettevõtluskeskkonnas tehtud ei ole, on raha sissevool jäänud nõrgemaks kui varasematel aastatel. Investeeringute vähenemise ühe põhjusena nimetatakse sisendhindade kasvu (tööjõukulud, energia, tooraine). Lisaks on kasvanud ühiskonna selektiivsus investeerimisobjektide suhtes.

Eestis ja teiste Euroopa riikides on **suureks kitsaskohaks kahanev tööeline elanikkond.**^v Tööelise elanikkonna, sh oskustööjõu vähenemine mõjutab majanduse konkurentsivõimet. Lähima 10 aasta jooksul säilib tööeliste elanike osatähtsus samal tasemel või kasvab pisut üksnes Harju- ja Tartumaal. Kõigis teistes maakondades on aga iga kümne pensioniealiseks saaja asemel peale kasvamas vaid 5–8 uut tööelist. Sellele lisandub nooremaeliste ränne linnapiirkondadesse ja välisriikidesse. Kasutamata on võimalused kaasata pensioniealised elanikud tööturule paindlike võimaluste abil.

Tööhõive määr Eestis (20–64 a) on viimastel aastatel hüppeliselt kasvanud, jõudes 2017. aastal 78,7%-ni tööelisest elanikkonnast (vt joonis 2). Samas on **(kvalifitseeritud) tööjõu kättesaadavusel suured piirkondlikud erinevused** ning need pärsvivad ettevõtluskeskkonna arengupotentsiaali eelkõige väljaspool suuremaid linnapiirkondi. Kuigi tööturu olukord on pärast majanduskriisi paranenud kõikides maakondades, jääb nt Ida-Virumaal, Põlva- ja Võrumaal tööhõive määr 2017. a ikkagi vaid vahemikku 64–66%, olles märkimisväärselt madalam kui Harjumaal 81% ning nii Eestis kui ka ELis keskmiselt (76% ja 72%).

Suuremates linnapiirkondades on ka suurem **ettevõtlusaktiivsus**. Piirkondlikud erinevused on selles osas viimastel aastatel (2012–2017) ka suurenenud. Kiiremini on kasvanud ettevõtlus juba varemgi suurema majandusliku aktiivsusega Tallinna ja Tartu linnapiirkondades ning aeglasemalt Ida-Virumaal ja muudes väiksema ettevõtlusaktiivsusega piirkondades. Ka on viimastel aastatel (2012–2016) vähenenud Ida- ja Lääne-Virumaal, Järva- ja Läänemaal toodetav sisemajanduse koguprodukt tervikuna üldise majanduskasvu tingimustes. Seejuures toodetakse pealinna regioonis 64% kogu riigi SKP-st ja 76% SKP kasvust (2016). Elanike arvu suhtes ületab regionaalne SKP Eesti keskmist vaid Harjumaal ja Tartu linnas, samal ajal jäädes Põlva ja Jõgeva maakonnas alla 50% kogu riigi keskmisest.

Tööjõupuuduse üheks osaks on **tippspetsialistide ja juhtivatel ametikohtadel olevate inimeste puudus**. Sarnane probleem on ka teistel ELi liikmesriikidel, mistõttu Eesti konkureerib tippspetsialistide kaasamisel kogu Euroopa ja ka maailma tööturul. OECD raport toob esile, et **üheks leevenduseks oskustööjõu puudusele võib olla migratsioon** (nii

oskustööjõu mahule kui ka kvalifitseeritusele). Selle lahenduse potentsiaal Eestis on piiratud ja eeldab mh senisega võrreldes tugevamaid lõimumismeetmeid. Teiselt poolt ei seisne lahendus vaid tööjõupuuduse lühiajalises leevendamises kolmandate riikide töötajatega. Olulisteks märksõnadeks on konkurentsivõime kasvu, efektiivsuse suurendamise, protsesside digitaliseerimise ning majanduse muutustele ja vajadustele kohandamise tagamine.

Digitaalrajanduse ja -ühiskonna indeksi (DESI) poolest kuulub Eesti hästi toimivate riikide rühma, olles ELi 28 liikmesriigi seas 9. kohal (2018). Eesti on mitme aasta jooksul olnud avalike teenuste vallas Euroopa liider. Eestlased on oskuslikud digitehnoloogia kasutajad ning aktiivsed internetiteenuste tarbijad. Murekohana on DESI raportis toodud püsivõrgu lairibaühenduse leviala väiksus. Üheks suuremaks ülesandeks on ettevõtluse digitaliseerimine.

Uued tehnoloogiad ja IT-platvormid (sotsiaalmeedia, avaandmed, avatud platvormid, pilvetehnoloogiad, suurandmed, tehisintellekt jne) muudavad ettevõtete struktuuri ja toimimist. See **hägustab traditsioonilisi töö tegemise viise ning nõuab rohkem paindlikkust ja autonoomsust** võrreldes senise traditsioonilise töö tegemisega. Paindlikele töötamise vormidele on iseloomulikud ebatraditsioonilised tööajad ja -kohad või ebaregulaarne töötegmine. Kehtiv reeglistik sisaldab küll selliseid töö tegemise vorme nagu kaugtöö ja renditöö, kuid on tuleviku töö proovikive arvestades suhteliselt konservatiivne.

Tehnoloogia kiire areng ja tarbimiskäitumise muutused on toonud **platvormimajanduse kiire kasvu** ja vajaduse Eesti ettevõtlus- ja õiguskeskkonna paremaks kohandamiseks uute ärimudelitega. Arvestades Eesti seniseid kogemusi uute tehnoloogiate rakendamisel on eri osalised pakkunud Eestile välja **võimaluse olla uute lahenduste katseriik**.

Eesti **e-kaubandus** on Euroopa Liidu keskmise tasemel nii pakkumises kui ka tarbimises. E-eksport (sh e-kaubandus) on Eesti ettevõtjatele suhteliselt uus valdkond ja teadlikkus, kuidas e-eksporti edukalt kasutada, on veel üsna väike. Kui Euroopa Liidus annab e-kaubandus *ca* 3,1% Euroopa SKP-st (2,5% 2015. a), siis Eestis panustas e-kaubandus 2017. a SKP-sse 1% (0,75% 2015. a).

Jagamismajanduses hõivatute määr on Eestis võrdluses kogu tööhõivega ELis kõrgeim, 0,74% (Euroopa Liidu keskmine 0,15). Eesti on esikohal platvormide arvult miljoni inimese kohta – 22 platvormi miljoni inimese kohta (Euroopa Liidu keskmine – 4,62). Sõltuvalt riigi sekkumise viisist (eelkõige finantsteenused, transport ja majutus) eeldatakse sektorile 30%-list kuni 10-kordset kasvu aastaks 2020.

Tarbija seisukohalt on Eesti kaupade ja teenuste turud hästi toimivad. Euroopa Komisjoni ELi tarbimisturgude monitooringu (2017) kohaselt on 9 Eesti kaubaturgude kategooriat 15-st hinnatud ELi keskmisest kõrgemini. Alla ELi keskmise on hinnatud kategooriad „Riided ja jalanõud“, „Kasutatud autod“ ning „Mööbel ja sisustus“. Teenusturgude 20 kategooriat 25-st on hinnatud ELi keskmisest kõrgemini. Ükski teenusturgude kategooria ei ole hinnatud ELi keskmisest madalamalt.

2. Olulised suundumused Euroopa Liidus

Euroopa Liidu majanduse mootor on **ühtne turg**, mille piires inimestel, kaupadel, teenustel ja kapitalil on võimalik vabalt liikuda. Ehkki on kõrvaldatud arvukalt tehnilisi, õiguslikke ja bürokraatlikke tõkkeid, **ei ole siseturu „täisvõimsust“ veel saavutatud**, seda eriti piiriülese teenustesektoris, ettevõtete liikumisel ühest riigist teise ning töötajate mobiilsuse tagamisel.

ELi tasandi poliitikameetmed on viinud meid lähemale **piirideta digitaalsele ühtsele turule**, kuid hulk tööd seisab veel ees, et *online* ja *offline* turud ühtmoodi piiriülevalt funktsioneeriksid. Oma rolli mängib siin ka olemasolevate reeglite (nagu nt eIDAS määrus) puudulik jõustamine ja rakendamine. Inimeste vaba liikumist aitaks veelgi soodustada turvaline täiselektroniline andmevahetus päritoluriigi ja asukohariigi ametiasutuste vahel. Liikmesriikidel on eri vaated küsimuses, kui kiiresti ja sügavalt turgude integreerimisega edasi liikuda. Eesti positsioneerub selgelt siseturumeelse liikmesriigina.

Vältida tuleb mahajäämust **tööstuse digitaliseerimise protsessis**. Digitaliseerimist tuleks edendada ja strateegiliselt suunata, kasutades sealhulgas Euroopa Liidu mitmeaastase eelarveraamistiku vahendeid. Tähelepanu on **tulevikumõjuga tehnoloogiatel**, nende seas **tehisintellekt** (kus vahe USA ja Hiinaga suureneb iga päevaga), mille kohta on koostamisel täpsem Euroopa Liidu tegevuskava. Eesti soovib vältida tehisintellekti teema ülereguleerimist Euroopa Liidu tasandil. **Nii era- kui ka avaliku sektori andmete (piiriülese) kättesaadavuse** olulisus suureneb kõikides ettevõtlusega seotud valdkondades, aga on ka nt eelduseks tehisintellekti arendamisele. Välisurgudele liikumiseks ja seal opereerimiseks on ettevõtjatel vaja vahetada andmeid ka kolmandate riikidega, millele aitaks kaasa vastavate lepingute sõlmimine ELi poolt ning tulevikus mittediskrimineeriva globaalse raamistiku loomine^{vi}. Paralleelselt on tõusmas fookusesse andmete omandi küsimus ning suurte andmemahtude valdamise ja konkurentsioiguse seosed.

Tänu digitaalsete võimaluste kasutuselevõtule on tekkinud piiriülesed ettevõtlusvormid, eelkõige **platvormidepõhine ettevõtlus**, mis survestavad ELi tasandil tööõiguslike reeglite ülevaatamist. Eesti soovib vältida platvormipõhise töötegemise ülereguleerimist. Oluline on platvormi töötajatele tagada sotsiaalkaitse põhielemendid, et kindlustada nende töötegemine õiglastel tingimustel.

Eurot kasutavates riikides on majanduse lõimumine veelgi sügavam kui siseturul tervikuna. Ühisraha euro ja ühine rahapoliitika tingivad liikmesriikide **eelarve- ja majanduspoliitika koordineerimise** ELi tasandil, kuna ühe riigi eelarve- ja majanduspoliitilised otsused mõjutavad ka teisi riike. ELi **majandus- ja eelarvepoliitika koordineerimise eesmärk** on avastada, ennetada ja korrigeerida liikmesriikide ja terve ELi majandusarengule ohtlikke trende, mis takistavad majanduskasvu ja võivad ohustada kogu ELi majandust. See seab **piirangud ka riikide riigieelarvete koostamisele**. Riigid peavad kehtestama konkreetse keskpika perioodi eelarve-eesmärgi, mis peaks olema suurem kui -1% SKP-st korrigeerituna majandustsükli mõju ja ühekordsete tulu- või kulumeetmetega. Keskpikk eelarve-eesmärk määratakse vähemalt kolmeks aastaks ette ja riikidel on kohustus enda seatud eesmärk saavutada või vähemalt selle suunas liikuda.

Kriisi järelmina loodud **majandus- ja rahaliitu (EMU) toetavad elemendid nagu Euroopa stabiilsusmehhanism** ning selle eelkäijad on kindlustanud selle, et süsteemsete majanduskriiside leevendamiseks ja riskide jagamiseks on olemas rahaline tulemüür, mis euroala liikmesriike viimases hädas aitab. **Ühtse pangandusjärelevalve ja kriisilahenduse** eesmärgiks on ära hoida pankade pankrotistumine ja vajadus maksumaksja rahaga pankasid päästa. Samas, kõik Eestis tegutsevad pangad ühtse järelevalve ja kriisilahenduse alla ei kuulu, samuti on keske kriisilahendusfondi üldine maht suhteliselt väike. Pangandusliidu väljaarendamise järgmisteks sammudeks on kriisilahendusfondile rahalise kaitseliini ja ühtse hoiusekindlustuse loomine. **Euroala tugevdamise** kontekstis sooviksid osa liikmesriike näha **suuremat tsentraliseerimist ja kohustuste ühist jagamist**, näiteks ühise euroala eelarve või ühise töötuskindlustuse loomist või liikmesriikide võlakohustuste ühist kandmist.

Rahapesujuhtumid Euroopa pankades näitavad, et Euroopa Liidu **rahapesu tõkestamise reegleid ei rakendata liikmesriikides ühetaoliselt**. Seetõttu on piiriüleste pankade puhul eriti oluline tihedamate koostöövormide sisseseadmine eri riikide järelevalveasutuste vahel ning kogu Euroopa Liidus ühetaoline riskide väljaselgitamine, järelevalve ja karistusmeetmete rakendamine.

Euroopa konkurentsi tugevdamiseks liiguvad **kapitaliturud mitmekesisustumise ja laienemise suunas**. Pangandussektori tähtsus majanduse rahastamisel on võrreldes teiste allikatega vähenemas. Turul on üha stabiilsemat kohta leidmas **uuenduslikud finantssektori lahendused**. (ühisrahastusplatvormid ja virtuaalvarad). Eesti on huvitatud stabiilsest, mitmekesisest, konkurentsivõimelisest ja majandust maksimaalselt toetavast pangandus- ja muust finantssektorist, mis tagaks ka väike- ja keskmise suurusega **ettevõtete ligipääsu rahastamisele**. Uuenduslike, kuid ka traditsiooniliste pangandusel põhinevate teenuste ja toodete edendamisel tuleb jälgida, et võimalikud kaasnevad riskid ja lahendused ei tuleks turvalisuse ja stabiilsuse arvelt ega võimaldaks Euroopat või Eestit kuritegelikel eesmärkidel ära kasutada.

Euroopa Liidus on viimastel aastatel jõudsalt edasi liigunud **maksude vältimise ja maksudest hoidumise tõkestamisega**, milleks on vajalik kõigi ELi liikmesriikide koordineeritud lähenemine. Koostööd riikide vahel on tihendatud ja see suundumus jätkub. **Maksustamise otsused tehakse ELis ühehäälselt** kõigi liikmesriikide osalusel, mis tagab kõigi liikmesriikide huvidega arvestamise. Osa liikmesriike näeksid senisest **suuremat harmoneerimist liikmesriikide vahel otseste maksude maksubaasi ja -määrade vallas**. Samas on väga paljud liikmesriigid, sh Eesti, eriti maksumäärade harmoneerimise suhtes skeptilised. **Maksude kogumist tulevikus mõjutab kogu majanduse digitaliseerimine**, mis tähendab, et ettevõtted on vähem sõltuvad oma füüsilisest asukohast. Praegused reeglid võimaldavad maksustada vaid riigis füüsiliselt kohal olevate ettevõtjate kasumeid. ELis ja OECDs liigutakse sinnapoole, et reegleid täiendada viisil, mis looks riigile seal teenitud kasumi maksustamise õiguse ka juhul, kui ettevõtte on riigis kohal ainult digitaalselt.

3. Poliitikasoovitused Eestile

Poliitikasoovitused on kogutud aastatel 2013–2018 valminud eri valdkondlikest uuringutest, hindamistest, audititest, Euroopa Liidu, OECD või muudest rahvusvahelistest analüüsidesid.

1. Jätkata konservatiivse eelarvepoliitikaga.
2. Tagada maksukeskkonna pikaajaline stabiilsus.
3. Käsikäes riskide vähendamisega panganduses toetada Euroopa Liidu pangandusliidu lõpuni valmis ehitamist ja kapitaliturgude arendamist.
4. Toetada Euroopa Liidus rahapesu tõkestamise reeglite ühetaolist rakendamist ja piiriüleste pankade puhul tihedamate koostöövormide sisseseadmist eri riikide järelevalveasutuste vahel.
5. Toetada uuenduslike finantssektori teenuste ja toodete kasutuselevõttu, jälgides, et need oleksid turvalised ega võimaldaks Eestit kuritegelikel eesmärkidel ära kasutada.
6. Vältida tulevikumõjuga tehnoloogiate (sh tehisintellekti, platvormid, plokiahelad, VR/AR) teema ülereguleerimist nii Eesti kui ka Euroopa Liidu tasandil. Toetada vabatahtlike standardite loomist, mis tähendaks turuvajadustest lähtuvate kokkulepete tekkimist. Oluline on tagada töötajale sotsiaalkaitse põhielemendid.

7. Panustada Euroopa ühtse andmeruumi tekkesse, jätkates selleks muu hulgas laiema (piiriülese) ligipääsu võimaldamisega eri liiki – nii avaliku kui ka erasektori – andmetele.
8. Maksusüsteemi käsitleda tervikuna, arvestades avalike teenuste pakkumist, mõju tarbijate ja ettevõtete käitumisele, optimaalset maksustamise struktuuri jne.
9. Kaaluda e-töötaja kontseptsiooni loomist.
10. Tagada rahvusvaheline koostöö (sh edendada riikidevahelist ja Euroopa Liidu ühtset biomeetriliste andmete töötlemist isikutuvastusmeetmete, sh nii füüsiliste kui ka digitaalsete isikut tõendavate dokumentide väärkasutuse ärahoidmiseks) ning Eesti huvide kaitse rahvusvaheliselt ja Euroopa Liidus, sh Eesti kogemuse ja praktika jagamine nii Euroopa Liidus kui ka kolmandates riikides identiteedihalduse ja isikut tõendavate dokumentide väljaandmise riikliku mudeli kohta.
11. Jätkata paindlike töövormide ja -suhete kasutusele võtmist, tagades, et reeglid arvestaks tööturu osaliste huvidega ja oleks eri osaliste vahel tasakaalus.
12. Tagada tööloa andmise poliitika vastavus majanduse vajadustele, kuid kooskõlas teiste valdkondade eesmärkidega.
13. Tugevdada rahvuskaaslaste poliitika meetmeid, et soodustada tagasipöördumist, talendipoliitikat ja Eestisse õppima asunud üliõpilaste Eestisse jäämist.
14. Arvestada ettevõtluspoliitika kavandamisel ja elluviimisel tööturu- ja keskkonnavaldkonna ning majandus- ja regionaalpoliitika tasakaalustatud arengu eesmärkidega, ressurside tõhusa kasutamise ning regionaalse tasakaalustatusega, pidades silmas Eesti eri piirkondade unikaalset arengupotentsiaali.
15. Soodustada ettevõtluses lisandväärtuse ja konkurentsivõime kasvu.
16. Luua terviklahendused piirkondade majandusarengu ja ettevõtluskeskkonna arendamiseks kohaliku omavalitsuse üksuste kaudu.
17. Rakendada ja arendada edasi OSKA tööjõuvajaduse ja oskuste hindamise süsteemi, kaasa arvatud regiooniti.
18. Luua noorte ja väiksema konkurentsivõimega inimeste sujuvamaks kaasamiseks tööturule ning tööhõivevalmiduse parandamiseks ja haridusest tööturule ülemineku toetamiseks sihtrühmadekesksed valdkondadeüleised terviklahendused.
19. Käsitada lihtsat ja ettevõtjaid vähekoormavat ettevõtluskeskkonda Eesti unikaalse konkurentsieelisenä ja tagada selle kestvus.
20. Muuta ettevõtte majandamine sama lihtsaks, kui seda on ettevõtte loomine Eestis.
21. Käsitada ettevõtluskeskkonda eneseteostusvõimalusi soodustava tegurina.

Kasutatud allikad

1. Sisseränne ületas väljarännet kolmandat aastat järjest, <https://www.stat.ee/pressiteade-2018-050>
2. Tax Foundation, <https://taxfoundation.org/publications/international-tax-competitiveness-index/>
3. Global Competitiveness Index 2017–2018 <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=EST>
4. Euroopa Komisjon, „Country Report Estonia 2018“ <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-european-semester-country-report-estonia-en.pdf>
5. European Parliament. Cost of Non-Europe in the Single Market; European Parliament. EU single market: Boosting growth and jobs in the EU.
6. ECIPE: Do Data Policy Restrictions Inhibit Trade in Services? October 2018. ECIPE: Do Data Policy Restrictions Impact the Productivity Performance of Firms and Industries? October 2018.
7. Maksusüsteemi kujundamise üldine raamistik, lähtekohad ja väljakutsed, http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2018/04/MH_teemapaber_24okt.pdf
8. Majandusarengu töögrupi raport (2016) https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/failid/majandusarengu_raport.pdf
9. Technopolis, Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus RAKE, Tuleviku töö – uued suunad ja lahendused (2017) <https://skytte.ut.ee/et/rake/tehtud-projektid>

FAKTILEHT - Riigikantselei ja Rahandusministeeriumi taustamaterjal EESTI 2035
valdkondlikele töörühmadele november-detsember 2018

10. Konkurentsivõime kava “Eesti 2020”
11. Eesti infoühiskonna arengukava 2020
12. Eesti Konjunkturiinstituut, „Konjunktuur“ nr 3/206 (2018)“ <https://www.ki.ee/>
13. OECD, „Economic Survey of Estonia 2017” <http://www.oecd.org/economy/surveys/Estonia-2017-OECD-economic-survey-overview.pdf>
14. CEDEFOP (2016), “Skills Panorama – The EU workforce: under-skilled at hiring”, <http://skillspanorama.cedefop.europa.eu>.
15. Eesti Pank, „Majanduse Rahastamise Ülevaade. Veebruar 2018“ <https://www.eestipank.ee/publikatsioon/majanduse-rahastamise-ulevaade/2018/majanduse-rahastamise-ulevaade-veebbruar-2018>
16. World Bank, <http://www.doingbusiness.org/en/data>
17. World Bank, <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/e/estonia/EST.pdf>
18. Digital Economy and Society Index (DESI), http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=52352
19. Euroopa Liidu tarbimisturgude monitooring 2017, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/mms2017_final_report_-_part_iil_en.pdf

ⁱ Eesti Konjunkturiinstituut, „Konjunktuur“ nr 3/206 (2018)“ <https://www.ki.ee/>

ⁱⁱ World Bank, <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/e/estonia/EST.pdf>

ⁱⁱⁱ Eesti Pank, „Majanduse Rahastamise Ülevaade. Veebruar 2018“ <https://www.eestipank.ee/publikatsioon/majanduse-rahastamise-ulevaade/2018/majanduse-rahastamise-ulevaade-veebbruar-2018>

^{iv} Tax Foundation, <https://taxfoundation.org/publications/international-tax-competitiveness-index/>

^v Euroopa Komisjon, „Country Report Estonia 2018“ <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-european-semester-country-report-estonia-en.pdf>

^{vi} On leitud, et kui riigid kaotaksid piirangud andmete piiiriüleses liikumises, tõuseks teenuste veebipõhine import kõigis riikides keskmiselt 5%, võimaldades kohalikele tarbijatele ligipääsu parematele ja odavamatele teenustele piiri tagant. Leiti ka, et andmepiirangute kaotamine tõstaks riikides tootlikkust keskmiselt 4,5%. ECIPE: Do Data Policy Restrictions Inhibit Trade in Services? October 2018. ECIPE: Do Data Policy Restrictions Impact the Productivity Performance of Firms and Industries?